

הרב יהודה זולדן

בחצוצרות ובקול שופר במקדש

תוכן המאמר:

מבוא

א. הזמנים

ראש השנה ועת צרה; יובל; הקהל; קרבנות; בראש השנה ובעת צרה בלבד תקעו במקדש בחצוצרה ובשופר

ב. השופרות והחצוצרות

ציפוי פי השופר במקדש - בכסף או בזהב?; החצוצרות במקדש - מכסף או מזהב?; חצוצרות בעת צרה מכסף, בראש השנה ובהקהל מזהב; התורה חסה על ממונם של ישראל

ג. התוקעים

ד. המקום במקדש

ה. התקיעה

ו. סיכום

מבוא

במשנה בראש השנה כו: נאמר שהשופר בו היו תוקעים בראש השנה במקדש היה של יעל, פשוט, ופיו מצופה זהב. לצד השופר היו תוקעים גם כן בשתי חצוצרות, שופר מאריך וחצוצרות מקצרות שמצוות היום בשופר. בתענית ציבור היו תוקעים בשופר של זכרים כפופים, ופיהן מצופה כסף ושתי חצוצרות באמצע, שופר מקצר וחצוצרות מאריכות שמצוות היום בחצוצרות.

הגמרא בדף כז. לומדת מהפסוק "בחצוצרות ובקול שופר הריעו לפני המלך ה'" (תהילים צ"ח, ו), שרק בבית המקדש היו תוקעים בחצוצרות ובשופר. האם יש ללמוד

מעלין בקודש ח - אדר ה'תשס"ד

מכאן עיקרון, שבכל הזמנים בהם יש מצווה לתקוע במקדש, היו תוקעים באופן המשולב של שופר וחצוצרות, או שאין הכרח לומר כך? כיצד בפועל היו תוקעים בחצוצרות ובשופר ביחד?

עוד יש לברר מי הם התוקעים, והיכן היו תוקעים? מה המיוחד בשופרות אלו, ממה היו עשויות החצוצרות, ובמה ייחודן?
על שאלות אלו ננסה לעמוד במאמר שלפנינו.

א. הזמנים

1. ראש השנה ועת צרה

בראש השנה תוקעים בשופר. מקור הלכה זו מהנאמר – "יום תרועה יהיה לכם" (במדבר כ"ט, א). בגמרא בראש השנה לג: דרשו גזירה שווה מיובל, שם נאמר במפורש "והעברת שופר תרועה בחודש השביעי" (ויקרא כ"ה, ט); ללמדך, שכל התקיעות של החודש השביעי בשופר. במלחמה ובעת צרה נאמר במפורש בתורה:

וכי תבואו מלחמה על הצר הצורך אתכם בארצכם והרעותם בחצוצרות, ונזכרתם לפני ה' אלוֹקֵיכם ונושעתם מאויבכם (במדבר י', ט).

מכאן אנו למדים על החלוקה העקרונית - בראש השנה תוקעים בשופר, ובעת צרה בחצוצרה. חז"ל לימדונו שבמקדש היה ביטוי מיוחד לעיקר מצוות היום. במקדש תקעו בראש השנה ובמלחמה, בשופר ובחצוצרות יחד. מקור דין זה בחז"ל הוא במשנה בראש השנה:

שופר של ראש השנה של יעל פשוט ופיו מצופה זהב ושתי חצוצרות מן הצדדים, שופר מאריך וחצוצרות מקצרות שמצוות היום בשופר. ובתענית בשל זכרים כפופים, ופיהן מצופה כסף ושתי חצוצרות באמצע, שופר מקצר וחצוצרות מאריכות שמצוות היום בחצוצרות (ראש השנה כו:).

בגמרא בראש השנה כז. נאמר:

רב פפא בר שמואל סבר למיעבד עובדא כמתניתין [תוס' רי"ד - וחשב לתקוע בשופר ובחצוצרה בראש השנה כמו הדין האמור במשנה]. אמר ליה רבא, לא אמרו אלא במקדש. תניא נמי הכי במה דברים אמורים במקדש, אבל בגבולין מקום שיש חצוצרות אין שופר, מקום שיש שופר אין חצוצרות. וכן הנהיג ר' חלפתא בציפורי ור'

חנניא בן תרדיון בסיכני [שתקעו בחצוצרה ובשופר], וכשבא הדבר אצל חכמים אמרו: לא היינו נוהגים כן אלא בשער מזרח ובהר הבית בלבד. אמר רבא ואיתימא ר' יהושע בן לוי מאי קראה? דכתיב 'בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה' ' (תהילים צ"ח, ו) לפני המלך ה' הוא דבעינן חצוצרות וקול שופר, אבל בעלמא לא.

בסוגייה שלפנינו ישנה התייחסות מפורשת אך ורק לתקיעה בחצוצרות ובשופר יחד במקדש, בראש השנה ובתעניות ציבור. כדברי הסוגייה כאן פוסק גם הרמב"ם בשני מקומות. בהלכות שופר (פ"א ה"ב), שם הוא עוסק בענייני ראש השנה, ובהלכות תענית (פ"א ה"ד ופ"ד ה"ז), שם הוא עוסק בענייני תענית ציבור.

2. יובל

נאמר בתורה - 'והעברת שופר תרועה בחודש השביעי' (ויקרא כ"ה, ט). האם גם שם, כשתקעו במקדש, הוסיפו חצוצרה? רש"י כתב:

מקום שיש חצוצרות אין שופר, מקום שיש שופר אין חצוצרות - מקום שיש שופר כגון ראש השנה ויובל (ראש השנה כז, רש"י ד"ה מקום שיש).

לפי רש"י תקעו ביובל במקדש בשופר ובחצוצרות, ומחוץ למקדש תקעו ביובל רק בשופר כמו בראש השנה. כך סובר גם הר"ן (ו. בדפי הר"ף). המנחת חינוך במצווה של"א סק"ב (מהדורת מכון ירושלים), כותב אף הוא שביובל היו תוקעים במקדש בשופר ובחצוצרות "כי שוה היובל לראש השנה". המנחת חינוך רומז להמשך המשנה בראש השנה כו: האומרת – "שוה היובל לראש השנה לתקיעות ולברכות".

אמנם רש"י והרמב"ם ומפרשים נוספים דנו בדמיון שבין ראש השנה ליובל, אך לא הזכירו מפורשות שהדמיון נוגע גם לאופי התקיעות במקדש. וכן העיר המנחת חינוך שהרמב"ם לא כתב דין זה במפורש, אך הסביר – "ולא הוצרך הרמב"ם לפרש כאן, כי כל דיני שופר כתב בהלכות שופר ותלמד לכאן" דהיינו ליובל.

הסבר זה של המנחת חינוך דחוק, מאחר שבהלכות שופר עסק הרמב"ם רק בהלכות שופר של ראש השנה ולא בהלכות שופר של יובל, בהם עוסק הרמב"ם בהרחבה בהלכות שמיטה ויובל פ"י ה"ה-ה"ב, ושם גם מתייחס הרמב"ם למשנה בראש השנה כו: אך שם אין הרמב"ם כותב דבר ביחס לאופי התקיעות ביובל במקדש.

במקום אחר, במצווה שפ"ד סק"ד, דן המנחת חינוך בהרחבה בשאלה זו. היינו, מדוע לא כתב הרמב"ם (וכן ספר החינוך) שבמקדש היו תוקעים בחצוצרה ובשופר ביחד תמיד בכל יום (לדברי החינוך), או בכל המועדים על הקרבנות (לשיטת הרמב"ם).

שהרי אם הכוונה היא שרק לפני המלך ה' תוקעים בחצוצרות ובשופר, אזי יש לעשות זאת תמיד, ולא רק בראש השנה ובתענית ציבור.

לדעתו, המשנה בתמיד לג: העוסקת בדיני התקיעה על הקרבנות במקדש, הייתה צריכה לומר זאת.¹ לא הזכיר המנחת חינוך במצווה שפ"ד סק"ד את דבריו במצווה של"א סק"ב, שם כתב שתוקעים גם ביובל במקדש בחצוצרות ובשופר, ושהרמב"ם סמך על דבריו במקום אחר. אף על פי כן, בהמשך דברי המנחת חינוך במצווה שפ"ד סק"ה, ישנה התייחסות גם ליובל, כשהוא דן בשאלת זהות התוקעים במקדש בחצוצרות ובשופר - האם כוהנים בדווקא או גם מי שאינם כוהנים. בתוך הדיון, מצטט המנחת חינוך ספרי ממנו ניתן להבין שביובל תקעו במקדש גם בחצוצרות.

בספרי נאמר:

אמר ר' טרפון אקפח את בניי אם לא ראיתי שמעון אחי אמי שהיה חגור ברגלו, שהיה עומד ומריע בחצוצרות. אמר לו ר' עקיבא הן, שמא בראש השנה וביום כיפור ביובל. אמר לו העבודה שלא בדי. אשריך אברהם אבינו שיצא עקיבא מחלצין. טרפון ראה ושכח, עקיבא דורש מעצמו ומסכים להלכה; הא כל הפורש ממך כפורש מן החיים (ספרי בהעלותך, פיסקה ע"ה).

מכאן ניתן להוכיח שכך היה המנהג, שתקעו במקדש ביובל גם בחצוצרות ולא רק בשופרות, ולכן הסכימו ר' עקיבא ור' טרפון. על הוכחה זו יש להשיב מספר תשובות:

א. במקורות מקבילים לספרי בפרשת בהעלותך, כתוב - 'אמר לו ר' עקיבא שמא ראית כך בהקהל'? ולא שמא ראית כך בראש השנה וביום כיפור ביובל.² כמו כן, בביאור הגר"א לספרי שם מופיעה המילה 'ביובל' בסוגריים, אם כי נשאר כתוב יום כיפור.

ב. בספרי במהדורת ר' מאיר איש שלום, מצוין בהערות, שאין הכוונה שתקעו בחצוצרה ביובל, כי בתורה נאמר אך ורק שופר, אלא הכוונה שם הייתה ללמד על תקיעת כוהנים בעלי מומים שכשרים לתקיעת שופר ביובל במקדש.

1 המנחת חינוך שם מביא הוכחה נוספת לדבריו, שרק בראש השנה ובתענית היו תוקעים במקדש בחצוצרות ובשופר, מהגמרא בראש השנה כט., אך הוא עצמו טוען שמשם אין הוכחה מוחלטת. ואכן, השפת אמת לר"ה כו: במשנה ומפרשים נוספים, דחו ראה זו. מהלך אחר בעניין מובא בחידושי הגר"ז בענגיס, חלק ב' סימן ס"א.

2 עיין בירושלמי במגילה פ"א ה"י, בירושלמי ביומא פ"א ה"א, ובתוספתא בסוטה פ"ז ה"ח.

ג. בפסיקתא רבתי פרק ל"ט (קסה, ב) מופיע עניין זה כהלכה משמו של ר' עקיבא, לא כסיפור דברים בעקבות מעשה. גם שם לא נאמר שהייתה חצוצרה יחד עם השופר, ולא נאמר שזה היה בבית המקדש.

ד. בספרי לא נאמר שתקעו בחצוצרה ובשופר יחדיו, אלא שתקעו אך ורק בחצוצרה. ייתכן שזה קשור לגמרא בשבת לו., האומרת שבזמן מסוים היו קוראים לשופר חצוצרה ולחצוצרה שופר, וממילא ייתכן שהיה זה אכן שופר.

ה. המנחת חינוך עוסק בעיקר בהבנת שיטת הרמב"ם והחינוך בעניין תקיעה בחצוצרות ובשופר ויובל במקדש, על רקע הספרי בו מובא הסיפור עם ר' עקיבא ור' טרפון, ששניהם חיו בסוף בית שני ולאחריו. ההנחה הבסיסית שצריכה להיות על מנת לקבל את הכתוב בספרי, היא שאכן נהג יובל בבית שני. אך ידועה שיטת הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל פ"י ה"ג, וכן שיטת רוב הראשונים, שבבית שני לא נהג יובל כלל. בבית שני רק מנו את השנים כדי לקדש שמיטות.³ מכאן, שהרמב"ם והחינוך לא יוכלו לקבל את הגירסה שהמעשה היה ביום הכיפורים של יובל, אלא על כורחם יצטרכו לגרוס שהמעשה היה בהקהל. ממילא לא מצאנו מקור מפורש לכך שביובל תקעו במקדש בחצוצרה ובשופר, ואין כל הוכחה לדבר מהספרי בפרשת בהעלותך. המקור היחיד ממנו עולה שביובל תקעו גם בחצוצרה במקדש, הוא רש"י בראש השנה כז., והמנחת חינוך במצווה של"א סק"א.

3. הקהל

אם העדפנו את גירסת הירושלמי והתוספתא לעיל במעשה עם דודו של ר' טרפון, הרי שבהקהל תקעו במקדש בחצוצרה. האם תקיעה זו בהקהל במקדש הייתה גם עם שופר? בנוסף לכך, מה מקור החיוב לתקוע בחצוצרה בהקהל במקדש? הלא בפרשת הקהל בתורה בדברים ל"א י"ג, לא נאמר דבר בעניין זה! בתוספתא בסוטה נאמר:

אותו היום [בהקהל] כהנים עומדים בגדרים ובפרצות, וחצוצרות של זהב בידיהם. תוקעין ומריעין ותוקעין. כל כהן שאין בידו חצוצרות, אומרים - דומה זה שאינו כהן. שכן גדול היה לאנשי ירושלים, שמשכירין חצוצרות בדינר זהב. בו ביום ראה ר' טרפון חיגר עומד ומתריע בחצוצרות, משם אמרו חיגר תוקע במקדש (תוספתא סוטה, פ"ז הט"ו).

3 עיין ברמב"ם בהלכות שמיטה ויובל פ"י ה"ח, ובחינוך במצווה ש"ל. חלוק עליהם ר"ת, בתוספות בגיטין לו., ועיין במנחת חינוך במצווה תע"ז סק"ב.

מכאן נראה שהתקיעה בחצוצרות בהקהל היא מעין תקנה דרבנן, אך לא חובה מן התורה. מתי ולשם מה היו תוקעים בחצוצרות בהקהל? הרמב"ם מלמד:

כיצד הוא קורא? תוקעין בחצוצרות בכל ירושלים כדי להקהיל את העם
(הלכות חגיגה פ"ג ה"ד).

עיקר תפקיד החצוצרות בהקהל הוא להקהיל את העם. דבר זה כה חשוב, עד שהרמב"ם (שם, הלכה ז) פוסק שאם יום מעמד הקהל חל בשבת - דוחים את המעמד לאחר השבת 'מפני תקיעת החצוצרות שאינן דוחים את השבת'. אמנם הראב"ד שם חולק עליו, ולפיו היו דוחים את המעמד לא בשל החצוצרות אלא בשל הבימה שהייתה צריכה לעמוד שם כבר בערב החג דהיינו מיום חמישי, מפני שהמעמד היה צריך להיות במוצאי יום טוב ראשון, דהיינו בערב שבת; וכדי לא לדחוק את העזרה, היו דוחים את המעמד ביום אחד, למוצאי שבת.

מחלוקת הרמב"ם והראב"ד היא בעצם מחלוקת בירושלמי במגילה פ"א ה"ה, וכדברי הכסף משנה שם. מפרשי הירושלמי דנים במקור לחובת התקיעה בחצוצרות בהקהל. בעל שירי הקרבן מפרש שהתקיעות בהקהל הם מצוות עשה, שנאמר – "וביום שמחתם ובמועדיכם... ותקעתם בחצוצרות" (במדבר י', י). לפיו, התקיעה בהקהל היא כמו התקיעה במועדים. אם כי יש להעיר שבתקיעות המועדים נאמר – "על עולתיכם ועל זבחי שלמיכם".

בעל מראה הפנים מפרש - "דכל הקהל בתקיעה, דכתיב 'ובהקהל את העם' (במדבר י', ז), ואינה אלא סימן בעלמא". לפיו, אין התקיעה בהקהל מעניין עבודת הקרבנות, אלא בשל הצורך להקהיל את העם, וגם זה אינו אלא אסמכתא בעלמא. נראה שהרמב"ם הבין את תפקיד החצוצרות כפירוש מראה הפנים, שהרי כתב במפורש בהלכה ד' שהחצוצרות נועדו להקהיל את העם.

לפי שני הפירושים, לא מצאנו בשום מקור שבהקהל תקעו במקדש גם בשופר מלבד החצוצרה, גם לצורך הקהלת העם, כפי שהיה נהוג במדבר. אף אם נראה את התקיעה בחצוצרות בהקהל כחלק מעבודת הקרבנות בכל יום או במועדים, גם שם יש לדון מה היו עושים, ולא ברור האם היו תוקעים שם בשופר בנוסף לחצוצרות.

4. קרבנות

על התקיעה בעת הקרבת הקרבנות, כתוב בתורה:

וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חודשיכם ותקעתם בחצוצרות על עולתיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזיכרון לפני אלוהיכם אני ה' אלוהיכם (במדבר י', י).

כאמור לעיל, המנחת חינוך הקשה - מדוע לא נזכר במפורש בשום מקום שבשעה שתקעו על הקרבנות במועדים (לשיטת הרמב"ם) או על קרבנות שבכל יום (לשיטת החינוך) תקעו גם בשופרות, ונשאר בצריך עיון.

הרמב"ם (ספר המצוות מצוות עשה נ"ט), ובעקבותיו החינוך (מצווה שפ"ד), כתבו שמצווה לתקוע בחצוצרות על הקרבנות, וכן בעת צרה - מלחמה ותענית. אך אין הם מזכירים שצריכים לתקוע גם בשופר. אפילו ביחס למלחמה ועת צרה, בהם נאמר בגמרא (ראש השנה כז.) שתוקעים במקדש בשופר ובחצוצרות, הרמב"ם והחינוך לא מציינים זאת. אולי מאחר שהמקור לכך הוא מדברי קבלה, מפסוק בספר תהילים, ואין זו מצווה מפורשת בתורה, לא פסקו זאת הרמב"ם והחינוך. רבים הקשו, מדוע הרמב"ם מנה את תקיעת החצוצרות על הקרבנות ובעת צרה ביחד, ונאמרו בזה תירוצים והסברים שונים⁴.

סיכומם של דברים עד כאן - בראש השנה במלחמה ובתעניות ציבור, תקעו במקדש בחצוצרה ובשופר יחד. ביובל - אין מקור מפורש במדרש ובגמרא שתקעו גם בחצוצרה, על כן הרמב"ם לא הזכיר זאת מפורשות. מרש"י בגמרא בראש השנה כז. ועל פי גירסה אחת בספרי, משמע שכן תקעו בחצוצרה ובשופר, וכך סובר המנחת חינוך במצווה של"א. בהקהל - מכל המקורות עולה שתקעו רק בחצוצרה, והיא נועדה להקהיל את העם; כך עולה גם מן הירושלמי והרמב"ם. לא מוזכר שם שתקעו גם בשופר.⁵ בקרבנות - תקעו רק בחצוצרה ולא בשופר. אין מקור במדרש ובהלכה לכך שתקעו גם בשופר. ועל כל אלה תישאל שאלת המנחת חינוך במצווה שפ"ד - מדוע? מהו ההבדל בין ראש השנה ותעניות לבין קרבנות הקהל ויובל, אם המקור לכך

4 עיין במגיד משנה בתחילת הלכות תעניות, במנחת חינוך מצווה שפ"ד סק"א, בפרשת דרכים בדרך מצוותיך, בדברי מרכבת המשנה בתחילת הלכות תעניות, בפרי מגדים שו"ע או"ח סימן תקע"ה, במשבצות זהב אות ג', ובבציר אביעזר לרב יהודה שביב עמודים 127-136. דברים נוספים בדברי הגר"ד סולובייצ'יק בספרו 'דברי השקפה', עמודים 49-58. אך אין בדבריהם תשובה ברורה לשאלה - האם כשתקעו במקדש בעת הקרבת הקרבנות ובמועדים תקעו גם בשופר. הסבר קבלי מופיע במצודת דוד לרדב"ז, מצווה קכ"א.

5 בעניין התקיעה בהקהל, האריך הרב שלמה גורן בספרו תורת המועדים 'מצוות הקהל לאור ההלכה', עמודים 127-139.

שתוקעים במקדש בשופר ובחצוצרה הוא מהפסוק בתהילים צ"ח, ו - "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'?"

5. בראש השנה ובתעניות ציבור בלבד תקעו במקדש בחצוצרה ובשופר

בפסוק בתהילים מתבאר שרק במקום בו נצטוונו להריע ולא לתקוע, תוקעים לפני ה' בחצוצרות ובשופר – "בחצוצרות וקול שופר, הריעו לפני המלך ה' " (תהילים צ"ח, ו).⁶ הפסוק מבחין בין תרועה לתקיעה. תרועה הוא קול שבור, רעוע, ואילו תקיעה היא בעלת קול ישר ופשוט.

בהקשר זה אפשר לראות שלכל אחד מן הזמנים שעסקנו בהם, יש ציווי מיוחד המגדיר את עיקר המצווה באותה עת. בקרבנות כתוב מפורש בתורה "ותקעתם בחצוצרות על עולתיכם ועל זבחי שלמיכם" (במדבר י', י). הפסוק בתהילים מתמקד בתרועה, וממילא יוצא שהוא לא אמור בעת הקרבת קרבנות.

בהקהל אין מקור מפורש בתורה לחובת התקיעה. אם נפרש כשיטת בעל שיירי הקרבן, שהתקיעה בהקהל היא חלק מעבודת הקרבנות, אזי נסיק שגם בהקהל העיקר זו התקיעה ולא התרועה. אם נפרש כשיטת בעל מראה הפנים, שהתקיעה בהקהל היא לשם הקהלת העם, הרי מפורש בתורה בעניין הקהלת העם – "ובהקהל את העם תתקעו ולא תריעו". (במדבר י', ז). כלומר, הפסוק בתהילים לא מוסב על הקהל, הן לשיטת בעל שיירי הקרבן והן לשיטת בעל מראה הפנים.

החריג מכל אלו הוא היובל, בו נאמר במפורש – "והעברת שופר תרועה בחודש השביעי" (ויקרא כ"ה, ט), ומכאן אף למדו חז"ל על תקיעת השופר של ראש השנה. בתורה מוזכרת תרועה, וממילא ניתן ליישם ביובל את הפסוק בתהילים.

ייתכן שזו אכן שיטת רש"י בגמרא בראש השנה כז, ממנו עולה שביובל תקעו במקדש בשופר ובחצוצרות. אך הרמב"ם לא הזכיר דבר מכל זה, וקשה לקבל את דברי המנחת חינוך במצווה של"א, שהרמב"ם סומך על מה שכתב בהלכות שופר. כמו כן, אין לסמוך על דברי הרמב"ם שפסק – "שווה היובל לראש השנה לברכות ולתקיעות".⁷ הרמב"ם עצמו מבחין בין התקיעות, ומסתבר שהשוויון הזה איננו מוחלט. מה גם

6 עיין בשפת אמת בחידושו למשנה בראש השנה כו, שמדייק כך. אמנם, בחידושו לזבחים סח. ד"ה חי, לא פירש כך.

7 המקור במשנה בראש השנה כו, והרמב"ם פוסק זאת בהלכות שמיטה ויובל פ"ה ה"י-ה"א.

שהרמב"ם בספר המצוות, במקום בו הוא מלמד על תקיעת שופר ביובל, מבחין הבחנה מהותית בין מצוות תקיעת שופר ביובל לבין ראש השנה.⁸ וכך הוא כותב:

והנה נתבאר ששנה היובל לראש השנה לתקיעות ולברכות... וידוע כי התקיעה ההיא, היא ביובל אמנם לפרסם החרות ושהוא מן הכרזה, והוא אמרו - 'וקראתם דרור בארץ לכל יושביה', בארץ הנזכרת. ואין ענינה כעניין תקיעת ראש השנה, כי הוא זכרון לפני ה', וזהו להוציא את העבדים (ספר המצוות, עשין קל"ז).

ביובל, מטרת התקיעה היא הכרזה ושחרור; ואילו בראש השנה המטרה היא זיכרון לפני ה'. נראה שהדבר מדויק מתוך הביטוי בפסוק - "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'" (תהילים צ"ח, ו). הפסוק מלמד שמריעים ולא תוקעים, והוא מתאר את המקום שבו מריעים בחצוצרות ובשופר. אך יש בו גם מעבר לכך - "לפני המלך ה'" בא לרמוז על זיכרון לפני ה', "ונזכרתם לפני ה' אלוהיכם" (במדבר י', ט) כפי שאמור בפסוק העוסק בתרועה בעת מלחמה ושעת צרה.

כדי לתקוע בשופר ובחצוצרות במקדש, צריך שיתמלאו שני תנאים. 'תרועה' ו'זיכרון'. צירוף שני התנאים הללו מתקיים רק בראש השנה ובעת צרה, ולכן רק אז תוקעים בחצוצרות ובשופר במקדש. ואכן, בראש השנה נאמר - "בחודש השביעי באחד לחודש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה" (ויקרא כ"ג, כד), 'זיכרון' ו'תרועה' באותו פסוק ועניין. יש כאן מילוי לשני התנאים הנדרשים, כדברי הרמב"ם שם בספר המצוות - "כי הוא זיכרון לפני ה'".

גם במלחמה ובעת צרה מתקיימים שני התנאים. שהרי נאמר - "וכי תבואו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני ה' אלוהיכם ונושעתם מאויביכם" (במדבר י', ט). גם כאן יש זיכרון ותרועה באותו פסוק ועניין.

ביובל נזכרת התרועה בפסוק, כנאמר - "והעברת שופר תרועה בחודש השביעי בעשור לחודש ביום הכיפורים תעבירו שופר בכל ארצכם" (ויקרא כ"ה, ט), אך לא מופיע ביובל זיכרון. וכדברי הרמב"ם הנ"ל בספר המצוות - "ואין ענינה כענין תקיעת ראש השנה, כי הוא זיכרון לפני ה' וזהו להוציא את העבדים". מתקיים כאן רק תנאי התרועה, אך חסר תנאי הזיכרון.

8 דברים ברוח זו, אם כי בהקשר אחר, מובאים בתוספות בראש השנה כו: בד"ה של יעל, ובד"ה רבי יהודה.

בקרבנות אמנם נאמר – "והיו לכם לזכרון לפני ה'" (במדבר י', י), אך שם מדובר על תקיעה דווקא – "ותקעתם בחצוצרות על עולתיכם ועל זבחי שלמיכם" (שם), ולא על תרועה. כאן מתקיים רק התנאי של זיכרון ולא של תרועה. ממילא, לא נקבע בהם שופר וחצוצרות יחד. בהקהל נאמר – "ובהקהל את העם תתקעו" (במדבר י', ז), ומפורש בהמשך "ולא תריעו" (שם). כמו כן, אין מדובר שם על זיכרון. לכן, גם בהקהל אין מקום לחצוצרות ושופר יחדיו.

לפי דברינו מיושבות כל הקושיות שהקשה המנחת חינוך על הרמב"ם ועל ספר החינוך. הרמב"ם לא כתב דבר ביחס לתקיעה במקדש בחצוצרה ובשופר, מלבד בראש השנה ובעת צרה, מאחר שרק בהם מתקיימים התנאים הנדרשים לתרועה בחצוצרה ובשופר במקדש כאחד.

את טענתנו, שתקעו בחצוצרות ובשופר במקדש רק בראש השנה ובתענית, ניתן להוכיח משתי סוגיות מקבילות. בגמרא שראינו לעיל נאמר שר' חלפתא רצה להנהיג תקיעה בראש השנה בחצוצרות ובשופר בציפורי,⁹ וכן ר' חנניה בן תרדיון. ממשיכה הגמרא:

וכשבא הדבר אצל חכמים אמרו לא הינו נוהגין כן [בחצוצרות ובשופר] אלא בשערי מזרח ובהר הבית בלבד
(ראש השנה כז).

בגמרא בתענית טז: יש תיאור של סדר התעניות במקדש ובגבולין. ההבדל הבולט בין סדר התעניות במקדש לבין התפילה מחוץ למקדש, נוגע לנוסח הברכות. במקדש מברכים – 'ברוך ה' אלוהים אלוהי ישראל מן העולם ועד העולם', ועונים – 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד', במקום עניית אמן, כמקובל מחוץ למקום המקדש.¹⁰

בגמרא בתענית אין התייחסות לשאלת השופר והחצוצרות יחד, בניגוד לגמרא בראש השנה. אך בסוף הסוגיה בתענית נאמר בגמרא אותו לשון שמופיע בגמרא בראש השנה – "וכן הנהיג ר' חלפתא בציפורי ור' חנניה בן תרדיון בסיכני, וכשבא הדבר אצל חכמים אמרו לא הינו נוהגים כן אלא בשערי מזרח ובהר הבית בלבד". ניתן לדייק מהשוואת לשון הסוגיות, שהגמרא מדברת גם כאן על שופר וחצוצרות כאחד.

9 עיין ברש"י בראש השנה כז, ד"ה וכן הנהיג.

10 וראה על כך במאמרו של הרב צבי לווה בגיליון זה.

אמנם רש"י מבין שההנהגות הללו מוסבות רק לברכות ועניית ברוך שם כבוד מלכותו, ולא לתקיעה בחצוצרות ובשופר.¹¹ אך סביר להניח שר' חלפתא ור' חנניה נהגו באותו אופן שנהגו בבית המקדש לא רק במה שקשור לברכות ולענייתן, אלא אף במה שקשור לחצוצרה ולשופר. עניין זה מחזק את הנחתנו, שהתקיעה בחצוצרות ובשופר במקדש יחדיו הייתה רק בראש השנה ובתעניות ציבור. כך עולה גם מדברי התוספות ר"ד בשני המקומות.¹²

ב. השופרות והחצוצרות

נדון עתה בסוג השופר בו תקעו במקדש. הרקע לדיון זה נמצא בדברי המשנה:

שופר של ראש השנה של יעל... ובתעניות בשל זכרים... רבי יהודה אומר - בר"ה היו תוקעין בשל זכרים, וביובלות בשל יעלים (ראש השנה כו:).

מדברי תנא קמא במשנה עולה, שבמקדש תקעו לכתחילה בשופר של יעל. כך גם הסביר הרמב"ן בדרשת ראש השנה שלו.¹³ אמנם, הראשונים דחו להלכה את דעת תנא קמא. הריטב"א כותב **שבמקדש** נהגו ביעל, וכן הסביר הרש"ש שם; אך רוב הראשונים לא הבחינו בין סוג השופר בו תקעו במקדש ובגבולין, ולהלכה נקטו דווקא כדעת ר' יהודה במשנה ור' לוי בגמרא שם, וכדעת ר' אבהו בראש השנה טז., שבראש השנה תוקעים בשל זכרים (=אילים). לרמב"ם שיטה מיוחדת משלו, ולפיו תוקעים בשל קרן כבש כפוף.¹⁴ מחלוקת היא בראשונים אם בשל זכרים בדווקא, או שניתן לתקוע גם בסוג אחר כדוגמת יעל, והעיקר הוא למעט קרן של פרה שפסול.¹⁵

עניין נוסף שיש לדון בו הוא סוג השופר בו תוקעים בתענית. תנא קמא במשנה סובר שתקעו בשל זכרים כפופים, ור' לוי בגמרא שם סובר שתקעו בשל פשוטים; כך

11 עיין ברש"י ד"ה וכן הנהיג, וכן בד"ה לא הינו נוהגים כן.

12 ראה במהדו"ת בראש השנה כז. ד"ה רב פפא, ובחידושי לתענית טז: ד"ה מעשה.

13 עמוד רלא, בהוצאת מוסד הרב קוק.

14 עיין ברמב"ם בהלכות שופר פ"א ה"א, ובהסברו של הרב קאפח במהדורתו, הערות ז' ו-ח'.

15 עיין בספר 'זכרון תרועה' לרב יצחק שילת, עמודים 35-3. עוד עיין ברשימות שיעורים לסוכה, הגר"ד סולובייצ'ק, עמוד רעה, ובמאמרו של הרב מנחם דב גנק 'מצוות כהנים בתקיעה בחצוצרות', שנה בשנה תשנ"ב עמודים 256-258.

על פי פירוש רש"י שם. הרמב"ם בהלכות תעניות פ"א ה"ד לא כתב באיזה שופר תקעו בתעניות ציבור, ולדעת הלחם משנה ניתן לתקוע בכל שופר.¹⁶ בשאלת סוג השופרות בראש השנה ובתעניות לא נעסוק כאן, מאחר שלרוב הראשונים אין זו שאלה ייחודית למקדש. נעסוק כאן בשאלת ציפוי פי השופרות במקדש, ובסוג החצוצרות בהם תקעו יחד עם השופרות בראש השנה ובתענית ציבור במקדש.

1. ציפוי פי השופר במקדש - בכסף או בזהב?

במשנה בראש השנה כו: נאמר שפי השופר של ראש השנה היה מצופה זהב, ופי השופרות של תעניות ציבור היו מצופים כסף. רש"י מפרש במשנה שם – "בשל מקדש קאמר". הגמרא בדף כז. שואלת לפשר ההבדלים בציפוי, ומשיבה שתי תשובות:

- א. כל כנופיא דכסף הוא, דכתיב – "עשה לך שתי חצוצרות כסף" (במדבר י', ב). בעת צרה תוקעים בחצוצרות כסף, ולכן גם הציפוי של השופר הוא בכסף.
- ב. התורה חסה על ממונם של ישראל, ולכן הציפוי הוא בכסף. אם כך, שואלת הגמרא, גם בראש השנה יצפו בכסף! ומשיבה הגמרא שכבוד יום-טוב עדיף.

הרמב"ם כותב שבראש השנה ובעת צרה תקעו במקדש בשופר ובחצוצרות, אך איננו מזכיר כלל את דין ציפוי פי השופרות בימים הללו.¹⁷ הלחם משנה בהלכות תעניות שואל מדוע, ונשאר בצריך עיון. אמנם הרמב"ם (הלכות שופר פ"א ה"ו) עוסק בדין שופר שציפוהו בזהב בפיו ובמקומות אחרים, אך איננו מציין שזה קשור דווקא לשופר שתקעו בו במקדש.¹⁸

2. החצוצרות במקדש - מכסף או מזהב?

עניין נוסף שיש לברר הוא, ממה היו עשויות החצוצרות בהם תקעו במקדש בראש השנה ובעת צרה. במשנה ובגמרא יש דיון בשופרות של ראש השנה, אך לא ברור מן הסוגייה שם ממה עשויות החצוצרות. גם כאן, הרמב"ם איננו מזכיר כלל עניין זה.

16 עיין בספר 'זכרון תרועה' הנ"ל, עמודים 667-668.

17 עיין בהלכות שופר פ"א ה"ב, ובהלכות תעניות פ"א ה"ד.

18 עיין בדברי הרב משה שטרנבוך במועדים וזמנים א' סימן כד, הכותב שלדעת הרמב"ם (הלכות שופר פ"א ה"א) גם במקדש נהגו בשופר בקרן כבש כפוף ולא ביעל, ומכאן שהרמב"ם לא פוסק כמשנתנו בעניין זה ולכן לא שייך שיצפוהו. עיין גם בראב"ד שם, ובמשך חכמה ויקרא כ"ג כד.

אמנם, בסוגיית הגמרא שהבאנו לעיל הוזכר הפסוק בפרשת החצוצרות (במדבר י', ב), ושם כתוב במפורש שהחצוצרות היו מכסף. בגמרא במנחות כח. מובאת התוספתא הבאה:

חצוצרות היו באים מן העשת [= גוש, מטיל] מן הכסף. עשאים מן הגרוטאות כשרים.
משאר מיני מתכות פסולים (תוספתא חולין, פ"א הי"א).

התוספות שם בד"ה חצוצרות, מקשה ממקורות אחרים מהם עולה שהיו בבית המקדש גם חצוצרות שלא היו מכסף. ותשובתו – "ותירץ ר"ת דשתי חצוצרות היו לכוהנים בשל כסף, והלויים של קרני בהמה לכלי שיר".¹⁹ בתוספות המקביל בעבודה-זרה מובא תירוץ נוסף בשם רבינו יהודה, ולפיו הברייתא במנחות כח. עוסקת אך ורק בחצוצרות שעשה משה במדבר, וממילא הפסוק "עשה לך שתי חצוצרות" (במדבר י', ב) הוא ציווי רק למשה, אך לדורות מותר לעשות חצוצרות גם ממתכות אחרות. ראייתו היא מן התוספתא בסוטה פ"ז ה"ח, שם כתוב שבמעמד הקהל היו הכוהנים מחצצרים וחצוצרות של זהב בידיהם.²⁰

הרמב"ם פוסק:

בימי המועדות כולם ובראשי חודשים היו הכהנים תוקעים בחצוצרות בשעת הקרבן, והלויים אומרים שירה, שנאמר: 'וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חודשכם ותקעתם בחצוצרות' (במדבר י', י). החצוצרה הייתה נעשית מן עשת של כסף. עשה אותה מן הגרוטאות של כסף כשירה, משאר מיני מתכות פסולה (הלכות כלי המקדש, פ"ג ה"ה).

המשנה למלך שם דן בדבריו, ומסקנתו שהרמב"ם סובר כר"ת. כך גם הסמ"ג בעשין קע. הרמב"ם איננו מזכיר שם שגם בעת צרה, ובראש השנה שלא על הקרבן, היו תוקעים בחצוצרות מכסף, למרות שבפרשת החצוצרות נזכרת התרועה בחצוצרות גם בעת צרה.

אמנם, הרמב"ם בספר המצוות (מצווה נט) מונה את מצוות התקיעה בחצוצרות בעת צרה, יחד עם מצוות תקיעה בחצוצרות על הקרבנות, ולכן נראה שבעת צרה היו

19 כך גם מובא בתוספות בזבחים סח. ד"ה כשהוא, ובעבודה זרה מז. בד"ה קרינה.

20 כך מופיע בשמו של רבי יהודה גם בתוספות ר"י מפריז בעבודה זרה שם.

החצוצרות מכסף. הטורי אבן²¹ מוכיח זאת גם מכך שאת פי השופר ציפו בזהב בראש השנה, מאחר שהשופר הוא עיקר מצוות היום, ואילו ביחס לחצוצרות בעת צרה, שהם עיקר המצווה, לא ציינו שמצפים אותם בכסף כפי שציפו את פי השופר, כנראה משום שאין ציפוי כסף על כסף ניכר. כלומר, כנראה שמדובר בחצוצרות של כסף.

כשיטת הרמב"ם סובר גם החינוך במצווה שפ"ד, ומדבריו שם עולה שהתקיעה על הקרבנות ובעת צרה הייתה בחצוצרות כסף.²² גם החינוך לא דן בסוג החצוצרות בהם תקעו בראש השנה במקדש. המנחת חינוך התייחס לכך, וכתב:

וגם החצוצרות שהיו תוקעים עם השופרות [לכאורה צ"ל – השופר] בראש השנה, גם כן היו של כסף, כן נראה (אות ו שם, במהדורת מכון ירושלים).

3. חצוצרות בעת צרה מכסף, בראש השנה ובהקהל מזהב

ניתן להעלות אפשרות אחרת, בשונה מדעת המנחת חינוך והתפארת ישראל. אין ספק שבעת צרה תקעו בחצוצרות של כסף. זהו עיקר המצווה מן התורה כאמור בפרשת החצוצרות, והשופר רק נלווה בעת צרה לחצוצרות, כדי לקיים את האמור בתהילים (צ"ח, ו) - "בחצוצרות ובקול שופר הריעו לפני המלך ה'". לעומת זאת, התקיעה בראש השנה בחצוצרות יחד עם השופר, איננה קשורה כלל לאמור בפרשת החצוצרות.

גם בראש השנה תקעו בחצוצרות מכסף וללא שופר, וזאת בעת הקרבת קרבנות היום ומוספיו. אך התקיעה בחצוצרות עם השופר בראש השנה, היא לשם קיום מצוות תקיעה בשופר - 'יום תרועה', ושם השופר הוא העיקר, והחצוצרה נלווית לה.

השוני בציפוי השופרות מלמד על עניין זה; בעת צרה כאשר עיקר המצווה היא בתרועה בחצוצרות מכסף כאמור בתורה, היו מצפים גם את פי השופר בכסף, לא רק לשם נוי, אלא גם כדי להזכיר שרק הכהנים יתקעו בו. שהרי באותן חצוצרות כסף נאמר בפרשת החצוצרות - "ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצוצרות" (במדבר י', ח). וכבר הראינו שלשיטת הרמב"ם (הלכות תעניות פ"ד הט"ו-ה"ז) הכהנים היו אלו שתוקעים בחצוצרות ובשופר כאחד בעת צרה.

21 עיין בטורי אבן בר"ה כו: ד"ה ושני (בסופו), ובר"ה כז. ד"ה מ"ש התם דזהב.

22 וכן דעת התפארת ישראל על המשנה בראש השנה שם, אות טו.

לעומת זאת, בראש השנה היו מצפים את פי השופר בזהב, לא רק לנוי, אלא לומר שגם החצוצרה יכולה להיות מזהב ובאופן כללי אף ממתכת אחרת, מאחר שהתקיעה בחצוצרה בראש השנה לא נזכרת בפרשת החצוצרות והיא טפלה למצווה המרכזית שבראש השנה, שהיא התקיעה בשופר. אלא שנראה שנהגו בחצוצרות מזהב בשל כבוד יום טוב, וכשם שציפוי פי השופר היה מזהב מנימוק זה.

ההוכחה לכך שבאירוע שלא נזכר בפרשת החצוצרות מותר לתקוע גם במתכת אחרת, אלא שנהגו בזהב, היא אותה הוכחה מן התוספתא בסוטה שהביא רבינו יהודה בתוספות בעבודה-זרה, מכך שבמעמד הקהל תקעו הכוהנים בחצוצרות של זהב. וכך היא לשון התוספתא:

אותו היום [=בהקהל] כהנים עומדים בגדרים ובפרצות, וחצוצרות של זהב בידיהם. תוקעין ומריעין ותוקעין. כל כהן שאין בידו חצוצרות אומרים - דומה זה שאינו כהן. שכר גדול היה לאנשי ירושלים שמשכירין חצוצרות בדינר של זהב. בו ביום ראה ר' טרפון חיגר עומד ומתריע בחצוצרות, משם אמרו חיגר תוקע במקדש (תוספתא סוטה, פ"ז ה"ד).

בפרשת הקהל לא נזכר בתורה שיש לתקוע בחצוצרות, ולכן תקעו בחצוצרות של זהב ויכלו לתקוע בהקהל גם כוהנים בעלי מומים. אכן המאירי בעבודה זרה מז. מביא בשם רבותינו הצרפתים האומרים שכאשר כתוב שהיו תוקעים בחצוצרות שאינם מכסף, הכוונה לחצוצרות שתקעו בהם בראש השנה. מכאן, שעל אף שיש בתקיעה בחצוצרות בראש השנה מימד של עבודת מקדש, כיוון שאין מקיימים בכך את מצוות העשה של התורה לתקוע בחצוצרות כסף, תוקעים בחצוצרות ממתכות אחרות, כדי להבחין בין מצוות התקיעה בחצוצרות מן התורה, לבין חובה אחרת שיסודה בהוראת הפסוק בתהילים. כך בראש השנה וכך גם בהקהל.²³

4. התורה חסה על ממונם של ישראל

על פי זה נסביר גם את סוגיית הגמרא בראש השנה כז., שם נאמר שמצפים את פי השופר בעת צרה בכסף ולא בזהב, מאחר שהתורה חסה על ממונם של ישראל. על כך שאלה הגמרא, אם כן גם בראש השנה יצפו בכסף, והשיבה שכבוד יום טוב עדיף.

23 עוד עיין בדברי הגר"ד סולוביצ'ק בשיעורים לזכר אבא מארי ח"ב עמוד סז.

לכאורה, העניין לא ברור. מדוע השיקול של כבוד יום טוב גובר על העניין שהתורה חסה על ממונם של ישראל? ובנוסף לכך, אם כבר ציפו את השופר בראש השנה בזהב, אזי אפשר לשמור את אותו הציפוי גם לעיתות צרה!

אלא שהנימוק ש'התורה חסה על ממונם של ישראל' מופיע מספר פעמים בחז"ל, בהקשר של בית המקדש, כדי להסביר מדוע דברים מסוימים במקדש שבאו מתרומת הלשכה, לא היו מזהב. הקלפי מעץ (יומא לט.), המחטה מכסף (יומא מד.), לחם הפנים מחיטים (מנחות עו:), השמן במנחות שאינו זך וכתית (מנחות פו.) ועוד.²⁴

וכאן היא נקודת ההבדל. החצוצרות שתוקעים בהן בעת צרה הן חלק מכלי המקדש, ואף הרמב"ם הביא דינים אלו בהלכות כלי המקדש. רבינו גרשום בחולין מט: כותב שהתורה ציוותה לעשות חצוצרות מכסף ולא מזהב, מפני שהתורה חסה על ממונם של ישראל. ביחס לשופרות שתקעו בהם בתענית לא כתוב במפורש שהם היו משל המקדש, אך מאחר שציפוי הכסף שלהם היה משל ציבור, (ולכן התורה חסה על ממונם של ישראל), סביר להניח שגם השופרות עצמם היו משל ציבור. לעומת זאת, החצוצרה והשופר שתוקעים בהם בראש השנה אינם מכלי המקדש, והם מרכושם הפרטי של הישראלים או אף הכוהנים שתוקעים בהם במקדש.

מעין זאת מצינו במעמד הקהל, שהיו הכוהנים, כולל כוהנים בעלי מומים, שוכרים חצוצרות זהב מאנשי ירושלים, ותוקעים בהם במקדש ומחוצה לו בגדרים ובפרצות, מאחר שהתקיעה בחצוצרה בהקהל איננה מן התורה. על אף שלדעה אחת בירושלמי במגילה (פ"א ה"ה) אי היכולת לתקוע בחצוצרה בשבת דוחה את המעמד ליום ראשון, אם מוצאי חג ראשון הוא בשבת, וכך אף פסק הרמב"ם (בהלכות חגיגה פ"ג ה"ז). גם שם לא מזכיר הרמב"ם ממה היו החצוצרות בהקהל, מפני שעקרונית הם יכולים להיות מכל מתכת שהיא, אלא שנהגו מזהב.

כך גם בראש השנה. השופר והחצוצרות הם רכוש פרטי, ולכן לא נכנס השיקול של 'התורה חסה על ממונם של ישראל', וממילא כבוד יום טוב עדיף. כך מובא גם בספר 'יום תרועה' (ראש השנה כו: בד"ה רש"י ופיו מצופה זהב), אלא שהוא מדגיש את ההבדל בין חצוצרות המקדש שבאו מהציבור, לבין שופרות שתוקעים בהם בבתי

²⁴ ראוי לציין שנימוק זה מופיע גם בהקשרים של ממון פרטי. למשל, שבירת כלי חרס בנגעי בתים (בתורת כהנים במצורע), שחיטה וענייני איסור והיתר (חולין מט: וחולין עז.), דרישה וחקירה בדיני ממונות (ירושלמי סנהדרין פ"ד ה"א, לפי פירוש קרבן העדה), ועוד.

כנסת שהם רכוש פרטי, ולא חייבים להיות רכוש ציבורי. לדברינו, גם במקדש בראש השנה השופר והחצוצרות אינם באים משל ציבור, ולכן אינם חייבים להיות מכסף.

האפשרות שהחצוצרה בראש השנה תהיה מזהב, וכן פי השופר מזהב, איננה סותרת את הכלל שנאמר בגמרא בראש השנה כו. שאין עובדים בבגדי זהב מפני שמזכירים את חטא העגל, ואין קטגור נעשה סגור. אמנם בעל הטורים במדבר י', ב מפרש שהתורה ציוותה לעשות חצוצרות מכסף ולא מזהב, כדי לא להזכיר את חטא העגל; אך כל זה שייך כשמקיימים את המצווה בדבר שהוא עצמו מזהב. החצוצרות בראש השנה נלוות למצווה והן לא עיקרה, לכן אפשר לעשותן מזהב. לגבי השופר עצמו שהוא עיקר המצווה, מבואר בספר 'יום תרועה' שזהו רק ציפוי חיצוני בזהב, והקול איננו עובר דרכו, ולכן לא שייך בזה 'אין קטגור נעשה סגור'.²⁵

ג. התוקעים

כאמור, רק בראש השנה ובעת צרה תוקעים במקדש בחצוצרות ובשופר. בסעיף זה נדון בזהות התוקעים. בפרשת החצוצרות נאמר – "ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצוצרות" (במדבר י', ח), וניתן להבין מכאן שדווקא הכהנים הם התוקעים. אך ייתכן שרק כאשר המצווה היא לתקוע ולא להריע, דורשת התורה כוהנים בדווקא. כמו כן, שמא רק ביחס לחצוצרות נדרשים כוהנים, אך בשופרות כל אדם יכול לתקוע.

הרב צבי-פסח פרנק דן בשאלה זו,²⁶ ולפיו יש מקום לשאול האם תקיעת השופר בראש השנה במקדש היא מצוות היום של ראש השנה (כמו שמצאנו בלולב, שיש מצווה לקחתו בגבולין ויחד עם זאת יש מצווה נוספת - 'ושמחתם לפני ה' אלוקיכם שבעת ימים' [ויקרא כ"ג, מ], או שמצוות תקיעת שופר בראש השנה היא חלק מתקיעת שופר שיש במועדות.

הנפקא מינה בין הדברים היא זו - אם המצווה היא מצד ראש השנה, אזי גם ישראלים יכולים לתקוע, ואם מצד עבודת המקדש במועדים, אזי רק כוהנים יתקעו. ונפקא מינה נוספת - אם המצווה מצד מצוות ראש השנה, אזי כל השומעים יכולים לצאת ידי חובה בתקיעה זו מדיני תקיעת שופר, ואם היא מצד עבודת כוהנים במקדש, אזי לא יוצאים בזה ידי חובת תקיעת שופר של ראש השנה.

25 כפי שמבואר בר"ה כו.; ציפוי שכזה מותר עקרונית בכל שופר.

26 מקראי קודש, ימים נוראים, עמודים קיא-קטז.

הרב פרנק מוכיח מהספרי שמזכיר תקיעה בכוהן בעל מום, שאין זו תקיעה מצד עבודת המקדש שבמועדים, אלא כתקיעת שופר של ראש השנה. הוכחה נוספת הוא מביא מהרמב"ם, שפסק את דין תקיעת שופר בראש השנה בהלכות שופר, ולא בהלכות כלי המקדש. מכאן שזהו דין תקיעת שופר של ראש השנה ולא דין בדיני קרבנות.

הרב פרנק מציין את דברי המנחת חינוך במצווה שפ"ד הכותב:

נראה כי בשופר היו תוקעים בראש השנה והן בתעניות אפילו ישראלים, דבשופר לא מצאנו שום קפידא בכהנים, אך בחצוצרות אף בראש השנה כיון שמצינו חצוצרות בכהנים גם כן בראש השנה היו הכהנים בחצוצרות, וישראל בשופר הן בראש השנה והן בתענית, כן נראה לי.

ואכן, בספר החינוך שם כותב: "ואם עברו על זה הכהנים ולא תקעו בשעת הקרבן, וכן אם לא תקעו בעת הצרה ביטלו עשה זה". וממשיך וכותב הרב פרנק, שאף אם נאמר שהתקיעה במקדש היא חלק מעבודת הקרבנות ולא מדין ראש השנה, מדובר אך ורק בחצוצרות, אבל במה שקשור לשופר אנו דנים מצד תקיעת שופר של ראש השנה, ולא תקיעה על הקרבנות.

אך נראה שהסבר המנחת חינוך לא מתאים לדברי הרמב"ם. מתאר את סדר התפילה בתענית ציבור בהר הבית. בסדר התפילה, לאחר שחתמו את ברכת גואל ישראל (שגם בה הייתה תוספת) היו מוספים עוד שש ברכות. במהלך שבע ברכות אלו היו הכהנים תוקעים:

וחזן הכנסת אומר לתוקעים [לאחר ברכה ראשונה – ברכת גואל ישראל] תקעו בני אהרון תקעו... ואחר כך תוקעין הכהנים ומריעין ותוקעין.

ולאחר ברכה שנייה (ראשונה מהברכות שהוסיפו):

וחזן הכנסת אומר להם הריעו בני אהרון הריעו... ואחר כך מריעין ותוקעין ומריעין. וכך על כל ברכה וברכה, באחת אומר תקעו ובאחת אומר הריעו, עד שיגמור כל שבע ברכות. ונמצאו הכהנים פעם תוקעין ומריעין ותוקעין, ופעם מריעין ותוקעין ומריעין שבע פעמים. ואין עושים הסדר הזה אלא בהר הבית בלבד, וכשהן תוקעין ומריעין שם, תוקעין בחצוצרות ובשופר כאחת כמו שאמרנו (הלכות תעניות פ"ד הט"ו-י"ז).

מדברי הרמב"ם עולה, שבעת צרה היו הכהנים תוקעים הן בחצוצרות והן בשופר. קשה מאוד לדקדק ברמב"ם שרק בחצוצרות היו הכהנים תוקעים ולא בשופרות, כמו

שהבין המנחת חינוך. כמו כן, בהלכות שופר לא הזכיר הרמב"ם דבר בשאלת זהות התוקעים.

נראה להסביר את שיטת הרמב"ם בהתאמה עם דברי המנחת חינוך, ולפיו - בראש השנה מצוות היום בשופרות, ובתענית ציבור מצוות היום בחצוצרות. חז"ל למדו מן הפסוק ביהלים (צ"ח, ו) שבמקדש יש לתקוע בחצוצרות ובשופר כאחד, אלא שבראש השנה החצוצרות מסייעות לשופרות לקיים את הפסוק מדברי קבלה, אך העיקר הם השופרות. בתענית ציבור השופרות מסייעים לחצוצרות לקיים את הפסוק מדברי קבלה, אך העיקר הוא החצוצרות. בראש השנה המצווה העיקרית בשופר, ולא מצאנו בשום מקור שבשופר צריכים לתקוע כוהנים בלבד. בתענית ציבור המצווה העיקרית היא בחצוצרות, וביחס לחצוצרות נאמר בתורה במפורש: "ובני אהרון הכהנים יתקעו בחצוצרות" (במדבר י', ח). סביר להניח שהכוהנים הם אלו שתקעו גם בשופרות, אך אין הכרח בכך.²⁷

ד. המקום במקדש

בגמרא בראש השנה כז. נאמר שהיו תוקעים "בשערי מזרח ובהר הבית בלבד". היכן המיקום המדויק של שערי המזרח? רש"י מפרש שם שני פירושים:

א. חדא מילתא היא בשערי מזרח בהר הבית.

ב. בשערי מזרח בעזרת נשים.

²⁷ לנקודה זו - מי הם התוקעים, לא התייחס הרב שלמה גורן במאמרו: 'סדר תקיעת שופר וחצוצרות במקדש בהר הבית' ב'משיב מלחמה' ד עמודים תעב-תעז, ובספרו 'מועדי ישראל', במאמרו: 'תקיעת שופר במדינה ותקיעת שופר במקדש' עמוד לח. עם זאת, במאמר אחר של הרב שלמה גורן בספרו 'מועדי ישראל' - 'המסתורין של יום הדין של ראש השנה' (עמוד כה) הוא כותב שבבית המקדש תוקעין אף בראש השנה שחל בשבת, מפני שהתקיעות במקדש הן תמיד תקיעות של שמחה ולא של יבבא, והן משתלבות במצוות התקיעה של שבת עצמה שבמקדש כנאמר - "וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חודשיכם ותקעתם בחצוצרות על עולתיכם ועל זבחי שלמיכם" (במדבר י', י). לדברינו, התקיעות בראש השנה אינן קשורות כלל לתקיעות על הקרבנות שהיו בבית המקדש, ובכלל זה גם התקיעות שהיו בראש השנה ובמועדים ובשבתות, וממילא הן יכולות להיות גם של יבבא. ובכלל, לא מצאנו הבחנה בין אופי התקיעות של מקדש לגבולין לעניין שמחה ויבבא. עוד עיין בעלי תמר לירושלמי ראש השנה פ"ג ה"ג עמוד רו.

שערי המזרח של הר הבית, היינו הכניסה לחצר בית המקדש, וזהו הנקרא שער שושן (מידות פ"א מ"ג). שערי עזרת נשים פירושו - בכניסה שבין חצר המקדש לעזרת נשים. מדברי הרש"ש כאן ניתן להבין שבשערי המזרח של עזרת נשים הכוונה לשער ניקנור ולשני הפשפשים שהיו בצידו, דרכם עברו מעזרת נשים לעזרת ישראל. לפי הפירוש הראשון ברש"י כותב הרש"ש שהכוונה לכל שערי המזרח שבבית המקדש - באולם בעזרת ישראל ובעזרת נשים.

גם באשר לתקיעה בתענית ציבור עולה מהגמרא (תענית טו: ותענית טז:) שהיו עושים זאת בשערי מזרח ובהר הבית בלבד. הרע"ב מפרש שמדובר בשער מזרח של הר הבית ובשער מזרח של עזרת נשים, וכך מפרש גם הרמב"ם בפירוש המשנה שם. בניגוד לרש"י, הרע"ב והרמב"ם מחברים את שני הפירושים יחד, ולא מציגים אותם כשתי אפשרויות נפרדות.

בפירוש זה מיושב קושי לשוני. בגמרא בראש השנה ובגמרא בתענית נאמר 'בשערי מזרח', בלשון רבים. במזרח אכן היו שני שערים, השער שבין חצר הר הבית והר הבית, וכן השער שבין עזרת נשים לחצר הר הבית. לפי רש"י בפירושו הראשון, לא ברור מהי המשמעות של שערי מזרח, הרי רש"י מציג את שני השערים הללו כשתי אפשרויות נפרדות. אך לדברי הרע"ב והרמב"ם בפירוש המשנה, הביטוי שערי המזרח בא לאפשר בחירה בין השערים השונים שבמזרח.

בהלכות תעניות פוסק הרמב"ם:

כשהיו מתפללין על הסדר הזה בירושלים היו מתכנסין להר הבית כנגד **שער המזרח** (פ"ד הט"ו).

וכן הירושלמי (תענית פ"ב ה"י) גורס: "וכשבא הדבר אצל חכמים, אמרו - לא הינו נוהגין כן אלא בשער מזרח". שם לא מוזכר 'שערי' בלשון רבים. ואכן, בפירוש הביטוי 'שער מזרח' נחלקו המפרשים שם. קרבן העדה מפרש בשער מזרח של הר הבית. הפני משה מפרש שער מזרח של העזרה (דהיינו עזרת נשים). שני הפירושים הללו הם בעצם שני הפירושים שצינו לעיל בדברי רש"י. הרמב"ם ביד החזקה, כשעוסק בראש השנה, איננו מפרט היכן תקעו במקדש כפי שעשה זאת בהלכות תעניות. בהלכות שופר פ"א ה"ב כותב הרמב"ם באופן כללי: "במקדש היו תוקעין בראש השנה בשופר אחד ושני חצוצרות". בהלכות תעניות פ"א ה"ד הוא כותב: "ואם היו במקדש מרעין בחצוצרות ובשופר... ואין תוקעין בחצוצרות ובשופר כאחד אלא במקדש". רק כאשר הרמב"ם מפרט את סדר התפילות והתקיעות במקדש בתענית ציבור, הוא כותב:

"כשהיו מתפללין על הסדר הזה בירושלים היו מתכנסין להר הבית כנגד שער המזרח", וכן: "ואין עושים הסדר הזה אלא בהר הבית בלבד".²⁸ יוצא, אם כן, שרק בהלכות תעניות כתב הרמב"ם במפורש שסדר זה נוהג בשער המזרח של הר הבית (ולא בשער המזרח של עזרת נשים), ואילו בהלכות שופר לא פירט היכן תוקעים.

בעל תפארת ישראל בתענית פ"ב אות נו, כותב שהיו תוקעים בחצוצרה ובשופר כנגד שער המזרח שבהר הבית, "וכפי הנראה שם הייתה להם הבית כנסת שנוזרה ביומא ריש פרק ז'". כוונתו לגמרא ביומא סח: האומרת שהכוהן הגדול היה קורא ביום כיפור בתורה את קריאת היום בבית הכנסת, ורש"י שם בד"ה בית כנסת מפרש: "בית הכנסת היה סמוך לעזרה בהר הבית". דהיינו, בית כנסת היה בתוך הר הבית בחצר המקדש, בין שער שושן הכניסה המזרחית להר הבית לבין עזרת נשים. ייתכן שזהו אותו בית כנסת-בית מדרש שבו היו הסנהדרין יושבים בשבתות וימים טובים.²⁹

רבינו מנוח (הלכות שופר פ"א ה"ב) מתייחס לדברי הרמב"ם האומר שרק במקדש תקעו בשופר וחצוצרות כאחד. הוא מבין שב'מקדש' הכוונה לכל ירושלים, ולא רק לבית המקדש עצמו. דברי רבינו מנוח טעונים בירור. מניין שדברי הרמב"ם על תקיעה בחצוצרות ובשופר בראש השנה במקדש, אמורים על כל ירושלים?

שני מקורות ייתכנו לדברי רבינו מנוח. המשנה בסוכה מא. אומרת:

בראשונה היה לולב נוטל במקדש שבעה ובמדינה יום אחד, משחרב בית המקדש התקין ריב"ז שיהיה לולב נוטל במדינה שבעה זכר למקדש.

ומפרש הרמב"ם בפירוש המשנה: 'מדינה היא כל העירות שבארץ ישראל מלבד ירושלים'.³⁰

28 הלכות תעניות פ"ד ה"ו, וכן פ"ד ה"ז בהמשך שם.

29 בנקודה זו עיין בתוספתא בחגיגה פ"ב ה"א ובתוספתא בסנהדרין פ"ז ה"א. הדבר מובא להלכה ברמב"ם בהלכות סנהדרין פ"ג ה"א, ועיין בדברי הרב יחיאל מיכל טיקוצ'נסקי, 'עיר הקודש והמקדש', חלק ג' עמודים קכא-קכד.

30 דברי הרמב"ם מבוססים על הירושלמי בסוכה פ"ג ה"א, וראש השנה פ"ד ה"ג. כך גם פירש הרמב"ם במקומות נוספים, עיין בשקלים פ"א מ"ג, במעשר שני פ"ג מ"ד, ובראש השנה פ"ד מ"א. כדאי לציין שראשונים אחרים (כמו הרע"ב, רש"י והמאירי) חולקים על הרמב"ם.

מכאן שלפי הרמב"ם, ב'מקדש' הכוונה לכל ירושלים.³¹ אמנם ביד החזקה, כשפסק הרמב"ם את דין לולב בזמן המקדש, כתב (הלכות לולב פ"ז ה"ג): "ובמקדש לבדו נוטלין אותו בכל יום ויום בשבעת ימי החג שנאמר: 'ושמחתם לפני ה' אלוקיכם שבעת ימים'". שם לא כתב הרמב"ם שבמקדש הכוונה לכל ירושלים.³²

בעל הערוך לנר בביכורי יעקב סימן תרנ"ח סק"א, לומד שיש לפרש את ההלכה ברמב"ם על-פי דבריו בפירוש המשנה; אם ביחס ללולב פסק הרמב"ם שרק במקדש עצמו נוטלים שבעה ימים, וציין את מקורו מהפסוק 'לפני ה' אלוקיכם', לא סביר שביחס לשופר כוונת הרמב"ם בפסיקתו שב'מקדש' הכוונה כל ירושלים. יש אף היקש בין שני הפסוקים, בהם מופיע הביטוי לפני ה'.

מקור אפשרי שני לדברי רבינו מנוח, הוא מהלכה אחרת בהלכות שופר. במשנה בראש השנה כט: נאמר:

יום טוב של ראש השנה שחל בשבת במקדש היו תוקעים אבל לא במדינה, משחרב בית המקדש התקין ריב"ז שיהיו תוקעין בכל מקום שיש בו בית דין.

גם שם מפרש הרמב"ם בפירוש: "כבר בארנו פעמים כי המקדש תקרא ירושלים כולה, ומדינה שאר העירות שבכל ארץ ישראל", ובהלכות שופר פוסק הרמב"ם:

כשגזרו לא לתקוע בשבת לא גזרו אלא במקום שאין בו בית דין. אלא בזמן שהיה בית המקדש קיים, והיה בית הדין הגדול בירושלים, היו הכל תוקעין בירושלים בשבת, כל זמן שבית דין יושבין. ולא אנשי ירושלים בלבד אלא כל עיר שהייתה בתחום ירושלים, והייתה רואה ירושלים לא שתהיה בתוך הנחל, והייתה שומעת קול תקיעת ירושלים לא שתהיה בראש ההר, והייתה יכולה לבוא בירושלים לא שיהיה נהר מפסיק ביניהם אנשי אותה העיר היו תוקעים בשבת בירושלים. אבל בשאר ערי ישראל לא היו תוקעין (הלכות שופר, פ"ב ה"ח).

גם שם כותב רבינו מנוח שבמילה 'מקדש' הכוונה לכל ירושלים, ומכאן שתקעו בכל ירושלים בחצוצרות ובשופר.

31 בגיליוני הש"ס לראש השנה כט: מצוינים מקורות מן המדרש לכך שב'מקדש' הכוונה לירושלים. עיין במאמרו של הרב ישראל מאיר לאו 'נטילת לולב בירושלים בזמן הזה' בשנה בשנה' תשנ"ז עמודים 163-186.

32 עיין גם בספר המצוות, עשה קסט.

אך נראה שיש לדחות דברים אלו. בהלכות שופר מפורשת הסיבה שתקעו בכל ירושלים, והיא ההימצאות של בית דין, ולא הפסוק 'לפני ה' . שם גם ערים סמוכות לירושלים יכולות לתקוע בשופר בשבת בשל הימצאות בית הדין, וזוהי הלכה שונה לגמרי. לפי זה אכן יוצא, שכשראש השנה יחול בשבת בזמן המקדש ויימצא בית דין בירושלים, יוכלו לתקוע בשופר בלבד בירושלים ובסביבתה הסמוכה; ורק במקדש עצמו תקעו בשבת בחצוצרות ובשופר.

הטורי אבן שואל שאלה הפוכה מרבינו מנוח. לפיו, כיוון שלמדו שבמקדש תוקעין בחצוצרה ובשופר מהפסוק "הריעו... לפני המלך ה' ", הרי לפני ה' זהו רק במקדש עצמו ולא בהר הבית! הוא מוכיח זאת משחטי חוץ שבהם כתוב לפני ה', ובכל זאת - אם שחט בהר הבית ולא בעזרה חייב.³³

אכן, כבר עמדו על כן שהביטוי 'לפני ה' ' - אין ביאורו שווה בכל המקומות, ויש בו בחינות שונות (מלב"ם ויקרא ו', ז). לפני ה' יכול להתפרש כירושלים, הר הבית, שער העזרה, עזרת נשים, עזרת ישראל, עזרת כוהנים, מזבח צפוני או מערבי, מזבח הזהב, המנוחה, קודש הקודשים וקודש הקודשים בין הבדים.³⁴ ממילא, אם חכמים פירטו שהכוונה לשער המזרח בהר הבית, אין להבין שהכוונה לכל ירושלים (כרבינו מנוח) או לחילופין רק במקדש עצמו (כדעת הטורי אבן).

ה. התקיעה

הן בראש השנה והן בעת צרה, יש שלב בתקיעה שבו החצוצרות והשופר נשמעים כאחד. לאחר מכן, בראש השנה שופר מאריך, ובעת צרה החצוצרות מאריכות. ויש לברר איך התבצע הדבר בפועל, ומדוע יש צורך שהכלי שבו מצוות היום יאריך יותר בתקיעתו? הגמרא בראש השנה כז. שואלת: "ותרי קלי מי משתמעי? והתניא - זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו, מה שאין הפה יכולה לדבר ואין האוזן יכולה לשמוע! לכך מאריך בשופר..." הגמרא שם מאריכה בקושיות וראיות, ולבסוף אומרת:

אלא תרתי קלי מחד גברי לא משתמעי, מתרי גברי משתמעי... כיון דחביב יהיב דעתיה ושמע, אלא למה מאריך בשופר? לידע שמצוות היום בשופר.

33 עיין בטורי אבן בר"ה כז. ד"ה לר"א, וכן בדבריו בר"ה ל. ד"ה בראשונה, לעניין לולב.

34 עמד בהרחבה על עניין זה הגר"מ טיקוצ'נסקי ב'עיר הקודש והמקדש' חלק ג' עמודים קיז-קכא.

יש הבדלים מהותיים בין שתי הדעות. למאן דאמר 'תרי קלי לא משתמע', בין אם מחד גברא ובין אם מתרי גברי, לא יוצאים ידי חובת מצוות שופר בתקיעה המשותפת של השופר והחצוצרות, ולכן יש צורך להאריך בשופר בראש השנה, או בחצוצרות בתענית, ורק בשלב זה יוצאים ידי חובת מצוות שופר או חצוצרה. למאן דאמר 'תרי קלי מתרי גברי משתמע', מאחר שהשומע מאזין לחביב עליו, לזה שהוא מצווה לשמוע לו היום, שופר בראש השנה, וחצוצרה בעת צרה, אזי הוא יוצא ידי חובה בתקיעה המשותפת. התקיעה בה מאריכים, לאחר התקיעה המשותפת בחצוצרה ובשופר, היא רק על מנת להודיע מהי מצוות היום, ואין בה קיום מצוות היום.³⁵

הטורי אבן בראש השנה כז. בד"ה ותרי, מקשה שגם למאן דאמר 'תרי קלי לא משתמע' יכול לכוון לתקיעה שהיא מצוות היום. הוא מסביר שבראש השנה בתקיעה המשותפת, מכוון לשמוע דווקא את החצוצרות, ולכן יש צורך בתקיעה בה מאריכים במצוות היום. דבריו קשים, שהרי למה לו לכוון דווקא לחצוצרות ולא לשופר? בנוסף לכך, הרי אין מצווה לשמוע את החצוצרות, וכפי שמקשה השפת אמת שם.

מהי נקודת המחלוקת בין שתי הדעות הללו, מעבר לוויכוח המציאותי האם ניתן לשמוע את הקול החביב לו מאדם אחד או רק כששניים תוקעים? אם לא ניתן לשמוע את הקול הרצוי בתקיעה משותפת, מדוע מורה הפסוק בתהילים שכך יש לעשות לפני ה'? נראה שלמאן דאמר 'תרי קלי לא משתמע' אכן לא ניתן לשמוע את הקול הרצוי בתקיעה משותפת של חצוצרות ושופר, אך גם אין צורך בכך. בתקיעה המשותפת מקיימים את עבודת המקדש, ושם העניין הוא לתקוע, ואין צורך לשמוע. רק בתקיעה בה מאריך לאחר התקיעה המשותפת - מקיימים את מצוות היום. לעומת זאת, למאן דאמר 'תרי קלי משתמע מתרי גברי', מקיימים את מצוות היום בתקיעה המשותפת, מאחר שניתן לשמוע את התקיעה הרצויה גם במהלך התקיעה המשותפת. התקיעה בה מאריכים לאחר התקיעה המשותפת באה רק להדגיש את מצוות היום בשל הדרך הייחודית והבלתי שגרתית בה מתקיימת המצווה במקדש.³⁶

35 כך מבאר הריטב"א שם.

36 בכך נפתר גם ספקו של המנחת חינוך במצווה שפ"ד אות ט, ששאל אם ישראל שבמקדש מחויבים כל אחד לשמוע או שמא לא, דמצווה רק לתקוע. וכך העיר גם הרב צבי פסח פרנק ב'מקראי קודש', ימים נוראים, עמוד קיד. ולפי דברינו הדבר תלוי בדעות השונות בגמרא. ועיין גם בביאור הלכה בסימן תקפ"ח בד"ה ואם שנים תקעו.

ההשלכה המעשית לכך נוגעת לאופן התקיעה. אם יוצאים ידי חובת התקיעות של היום בתקיעה המשותפת אזי יש לתקוע בסדר הנכון (תשר"ת תש"ת תר"ת) גם בתקיעה המשותפת, ואחר כך תוקעים רק לסימן בעלמא. אם לא יוצאים ידי חובה, אזי יש לתקוע בסדר הנכון רק בתקיעה בה מאריכים.³⁷

מבחינה מעשית נראה שהפוסקים סוברים כמאן דאמר 'תרי קלי מתרי גברי משתמע'. בגמרא בראש השנה לד: מובאת ברייתא בה נאמר שאם שמע מתשעה בני אדם כאחד לא יצא. רש"י שם (ד"ה מתשעה) מסביר שהטעם הוא מאחר שתרי קלי לא משתמע. הוא מקשה, שבסוגייתנו מסיקים שמתרי גברי כן משתמע, ולכן מביא רש"י גירסה אחרת בברייתא שם. התוספות (ד"ה מתשעה) מיישב את קושיות רש"י באופן אחר, אך לא מפני שהוא אינו יכול לקבל את העיקרון ש'תרי קלי מתרי גברי לא משתמע'. גם מהרשב"א שם משמע ש'מתרי גברי לא משתמע' זהו רק כשכל אחד משמיע קול אחר, אך אם שניהם משמיעים את אותו קול, אזי תרי קלי מתרי גברי משתמע. בשולחן ערוך או"ח סימן תקפ"ח סעיף ג', מובאים דברי ההגהות אשר"י בראש השנה ג. הפוסק – "ואם שנים תקעו כאחד כל הסדר ואפילו אחד תקע בחצוצרות - יצא, דיהיב דעתיה על השופר".

ו. סיכום

א. הזמנים - תוקעים בחצוצרות ובשופר במקדש בראש השנה ובעת צרה בלבד (לדעת רש"י והמנחת חינוך - גם ביובל).

ב. חצוצרות ושופר - התקיעה בחצוצרות בעת צרה היא עיקר המצווה מן התורה, והיא חלק מעבודת המקדש. השופר בעת צרה רק נלווה לעיקר המצווה בשל הוראת הפסוק בתהילים צ"ח, ו: "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'". בראש השנה עיקר המצווה היא בשופר, והחצוצרות נלוות לעיקר המצווה בשל הוראת הפסוק בתהילים, אך אין בהן קיום מצווה כלשהי מן התורה. יחד עם זאת, ישנן התייחסויות שונות לתקיעה בחצוצרות הנותנות להן מימד של עבודת מקדש.

ג. התוקעים - בראש השנה, בשופר, הם גם ישראלים. בעת צרה התוקעים הם רק כוהנים (לדעת המנחת חינוך תמיד בשופרות תוקעים ישראלים, ובחצוצרות כוהנים).

³⁷ עיין בחידושי הר"ן לראש השנה כז, ובשפת אמת שם כו, וכן עיין בספר 'זכרון תרועה' לרב יצחק שילת, עמודים 544-545, 554-560.

ד. המקום במקדש - תוקעים בשער העזרה בהר הבית, בין שער שושן בכניסה המזרחית להר הבית, לבין שער עזרת נשים.

ה. מעשה החצוצרות - החצוצרות בהם תקעו בתענית ציבור הן עיקר המצווה, והן היו מכסף, כאמור בתורה בפרשת החצוצרות. את השופרות שנלוו להם ציפו בכסף; מאחר שהתורה חסה על ממונם הציבורי של ישראל, לא ציפו אותם בזהב. החצוצרות בהן תקעו בראש השנה לא חייבות להיות מכסף, מאחר שהן לא נזכרו בפרשת החצוצרות בתורה, והן נלוות לשופר שהוא עיקר מצוות היום. החצוצרות יכולות להיות עקרונית מכל מתכת שהיא, אך בשל כבוד יום טוב היו כנראה מזהב, ובזהב ציפו גם את פי השופר.

ו. התקיעה - תוקעים בשופר ובחצוצרות כאחד, אך יש לכוון לשמוע את השופר בראש השנה ואת החצוצרות בעת צרה. מאריכים לתקוע בכלי על מנת להודיע שבו מצוות היום. זאת מאחר שנפסק ששני קולות משני אנשים נשמעים.